

До спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-49
у Національному юридичному університеті
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Шульги Вікторії Олексіївни

**Правове регулювання захисту культурних цінностей в праві
Європейського Союзу»,**

представлену на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне
право»

Актуальність дисертаційної роботи.

Культура завжди була і залишається потужним об'єднувачим фактором, за допомогою якого відбувається самоідентифікація як окремих індивідів, груп людей, соціальних спільнот і навіть цивілізацій. Тому збереженню культурного надбання приділяється значна увага як на рівні держав, так і на міжнародному рівні.

Культурні цінності, в яких втілюється культура певного соціуму, є ключовими активами європейської інтеграції, тому її збереженню і захисту приділяється значна увага в рамках європейського інтеграційного проекту, результатом якого є «утворення як ніколи тісного союзу народів Європи...» (ст. 1 Договору про створення Європейського Союзу). Вони є своєрідним вектором для зміцнення почуття приналежності і відчуття єдності в Європі, а також для просування спільних цінностей та європейської ідентичності. Забезпечення захисту та подальшого збагачення культурної спадщини Європи є однією із цілей Союзу, нарівні із соціально-економічними та політичними цілями європейської інтеграції.

При цьому, слід зауважити, що з одного боку, культура як така вважається загальнолюдським надбанням, цінністю, що не обмежується жодними кордонами. А з іншого боку, кожна держава має певні зобов'язання щодо збереження культурних цінностей, звичайно, за умови що остання цінує власну культуру. Тому для держав-членів ЄС правові норми у сфері захисту культурних цінностей сформувалися і продовжують розвиватися на трьох рівнях – універсальному, регіональному, національному. У цьому сенсі досвід ЄС є надзвичайно цікавим, а його вивчення зумовлює актуальність представленого дисертаційного дослідження, яке, як доводить його авторка, Шульга Вікторія Олексіївна, «є першим у вітчизняній науці міжнародного права дослідженням, яке присвячене комплексному розкриттю теоретичних і практичних питань щодо правового регулювання захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу, становлення та генези права ЄС у сфері захисту культурних цінностей, особливостей розподілу повноважень ЄС і держав-членів, правових механізмів захисту культурних цінностей у праві ЄС, а також особливостей співробітництва України та ЄС у цій сфері та наближення національного законодавства до *acquis* ЄС» (стор. 2).

Дисертаційне дослідження Шульги В.О. також є своєчасним, оскільки на сучасному етапі, коли Україна набула статусу держави-кандидатки на вступ до ЄС, важливим є встановлення відповідності правового регулювання захисту культурних цінностей в нашій державі тим стандартам і нормам, які вироблені у праві Європейського Союзу.

Попри значний масив вітчизняних наукових праць, присвячених проблематиці захисту культурних цінностей, які переважно стосуються окремих аспектів охорони культурної спадщини у кримінальному, адміністративному, цивільному праві, міжнародному приватному та публічному праві, тематика захисту культурних цінностей у праві ЄС не була предметом окремого дослідження.

У своїй роботі Шульги В.О. ставить перед собою та успішно вирішує низку важливих завдань, серед яких, зокрема, визначення змісту поняття «культурні цінності» у правовій доктрині, міжнародному праві та праві ЄС; визначення передумови становлення та розвитку права ЄС у сфері захисту культурних цінностей та особливостей компетенції ЄС, меж повноважень держав-членів у сфері захисту культурних цінностей; особливостей обігу культурних цінностей у рамках Спільного ринку ЄС; особливостей правових механізмів захисту культурних цінностей у праві ЄС; надання правової характеристики механізмів захисту культурних цінностей у рамках Спільного ринку та Спільної торговельної політики Союзу; визначення механізмів, які застосовуються ЄС для підтримки заходів держав-членів щодо захисту культурних цінностей; розкриття особливостей співробітництва ЄС з міжнародними організаціями і третіми країнами у сфері захисту культурних цінностей; надання характеристики захисту культурних цінностей у рамках співробітництва ЄС з Україною тощо (стор. 5-6).

Об'єктом, який обрала авторка для проведення дослідження є суспільні відносини у сфері захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу. А предметом виступає правове регулювання захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу.

Дослідження дисертантки слугує важливим внеском до наукового доробку з питань як особливостей регламентації захисту культурних цінностей у праві ЄС, а також імплементації законодавства ЄС у національний правопорядок України в умовах набуття нашою державою статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження визначено згідно з планом науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні

проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація № 0111U000954 УкрІНТЕІ).

Оцінка мови та стилю дисертації, відповідність змісту дисертації спеціальності, із якої вона подається до захисту. Дисертаційна робота виконана українською мовою, стиль викладення – науковий. Дослідження правового регулювання захисту культурних цінностей в праві Європейського Союзу є напрямом, що відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право».

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані авторкою. Результати дослідження опубліковано в 10 працях, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті у закордонних фахових наукових періодичних виданнях (відповідно у Польщі та Німеччині), а також 5 тезах доповідей на конференціях, одні яких підготовані у співавторстві.

Вікторія Олексіївна продемонструвала глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми. Завдяки системному підходу дисертантка чітко проаналізувала і теоретично узагальнила проблеми правового регулювання захисту культурних цінностей у Європейському Союзі, а також особливості співробітництва інтеграційної організації з міжнародними організаціями та Україною у означеній сфері. Безперечно перевагою роботи є логічна побудова структури наукового дослідження, що забезпечило розв'язання завдань, поставлених у руслі двох методологічних стратегій: дескриптивної, яка передбачала обґрунтування об'єкта дослідження та аналіз методологічних джерел, та перспективної, яка пов'язана із визначенням нормативних орієнтирів проведення дослідження.

Дисертанткою вдало обрано та застосовано низку методів наукового дослідження: об'єктивності, історико-правовий, формально-логічний, діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-

структурний, прогностичний та інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Застосування цього методологічного базису, дало можливість сформулювати обґрунтовані висновки та пропозиції. Усе це свідчить про належне оволодіння дисертанткою методологією науково-дослідної діяльності, її здатність ефективно її застосовувати під час аналізу складних наукових проблем.

Емпіричну основу дисертації склали міжнародно-правові договори універсального і регіонального характеру, рішення міжнародних організацій, акти первинного права ЄС, зокрема Установчі договори ЄС, акти вторинного права ЄС (регламенти, директиви, рішення), акти Комісії ЄС, Ради ЄС, Європейської Ради, рішень Суду Справедливості ЄС (Суду Європейських Співтовариств), угоди ЄС з третіми країнами та нормативно-правові акти України. Використання цих матеріалів забезпечило достовірність положень та результатів роботи та дало можливість сформулювати пропозиції щодо удосконалення механізмів захисту культурних цінностей як в ЄС, так і в Україні.

Структура дисертаційної роботи є логічною та зумовленою предметом, метою і завданнями дослідження. У викладеному матеріалі послідовно проаналізовані відповідні проблеми, що дозволило та запропонувати науково обґрунтовані шляхи їх вирішення.

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, котрі містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на всеукраїнських науково-практичних заходах.

2. Оцінка ступеня наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, рівня виконання поставленого наукового завдання, оволодіння методологією наукової діяльності

Вікторія Олексіївна продемонструвала глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми. Завдяки системному підходу

дисертантка чітко проаналізувала і теоретично узагальнила проблеми правового регулювання захисту культурних цінностей у Європейському Союзі, а також особливості співробітництва інтеграційної організації з міжнародними організаціями та Україною у означеній сфері. Безперечно перевагою роботи є логічна побудова наукового дослідження, що забезпечило розв'язання завдань, поставлених у руслі двох методологічних стратегій: дескриптивної, яка передбачала обґрунтування об'єкта дослідження та аналіз методологічних джерел, та перспективної, яка пов'язана із визначенням нормативних орієнтирів проведення дослідження.

Дисертанткою вдало обрано та застосовано низку методів наукового дослідження, серед яких метод об'єктивності, історико-правовий, формально-логічний, діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, прогностичний та інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Застосування цього методологічного базису, дало можливість сформулювати обґрунтовані висновки та пропозиції. Усе це свідчить про належне оволодіння дисертанткою методологією науково-дослідної діяльності, її здатність ефективно її застосовувати під час аналізу складних наукових проблем.

Емпіричну основу дисертації склали міжнародно-правові договори універсального і регіонального характеру, рішення міжнародних організацій, акти первинного права ЄС, зокрема Установчі договори ЄС, акти вторинного права ЄС (регламенти, директиви, рішення), акти Комісії ЄС, Ради ЄС, Європейської Ради, рішень Суду Справедливості ЄС (Суду Європейських Співтовариств), угоди ЄС з третіми країнами та нормативно-правові акти України. Використання цих матеріалів забезпечило достовірність положень та результатів роботи та дало можливість сформулювати пропозиції щодо удосконалення механізмів захисту культурних цінностей як в ЄС, так і в Україні.

Використані у дисертаційній роботі Шульги В.О. теоретичний, інструментальний та емпіричний базиси дослідження, логіка викладення матеріалу та міра апробації результатів дисертації дають можливість дійти висновку про достатню обґрунтованість та достовірність представлених у роботі результатів, належне виконання дисертанткою поставленого наукового завдання (мети дослідження) та оволодіння методологією наукової діяльності.

Правильний логічний порядок подачі матеріалу дозволив побудувати достатньо переконливу систему аргументації, що відображає як предмет дослідження, так і власну авторську позицію. Усі відповідні положення викладені в дисертації послідовно та стилістично довершено. А внутрішня форма дисертації, її логіко-смілова архітектоніка обумовлена чітко сформульованим планом дослідження, визначає його як глибоко продумане системне дослідження. Звертає на себе увагу вільне володіння дисертанткою матеріалом, що стосується теми дослідження. Це свідчить про її досконале знання досліджуваної тематики та використаних джерел, здатність до аналізу теми.

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, котрі містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на науково-практичних заходах.

У першому розділі роботи, В. О. Шульга висвітлює загальні правові засади захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу (с. 12-95), та звертається до розкриття змісту поняття «культурні цінності» в доктрині, міжнародному праві, праві ЄС; висвітлює становлення та розвиток права ЄС у сфері захисту культурних цінностей; визначає особливості компетенція ЄС у сфері захисту культурних цінностей.

Авторка досліджує різні підходи до визначення поняття «культурні цінності» у міжнародних документах, праві ЄС, національному законодавстві та у доктрині, і робить висновок, що цей термін має різне змістовне наповнення у науці, національному законодавстві, міжнародних документах, у тому числі погоджених у рамках універсальних та регіональних організацій (передусім ЮНЕСКО, ЮНІДРУА, Ради Європи) (с. 91-92).

Дисертантка зауважує, що багатоманітність правових систем, різні національні підходи до позначення одних і тих же правових явищ та предметів зумовлює низку проблем стосовно такої термінологічної неоднозначності, зокрема проблему відсутності міжмовної єдності у вживанні правової термінології, яка використовується в міжнародних документах англійською та українською мовою; проблему міжконвенційної невідповідності, яка проявляється у вживанні різних юридичних термінів для позначення однакових понять у міжнародних актах однією мовою, що характерно, зокрема, їхній англійській редакції (с. 92).

Важливе наукове і практичне значення має висновок дисертантки про те, що саме держави-члени ЄС наділені правом визначати статус культурних цінностей як «національних скарбів» на основі національного законодавства та/або адміністративних процедур (за рішення компетентного національного органу) виключно щодо тих предметів з-поміж культурних цінностей, які становлять особливе значення для національної культурної спадщини, та мають виняткову мистецьку, історичну або археологічну цінність. Встановлення статусу таких цінностей є підставою для застосування обмежень і заборон на імпорту, експорт або транзит таких товарів у межах внутрішнього ринку ЄС на підставі ст. 36 ДФЄС.

Одночасно, Вікторія Олексіївна звертає увагу на проблему визначення національності культурних цінностей та відсутність єдиних критерії встановлення держави, яка має право запроваджувати захисні заходи за ст. 36 ДФЄС, що може стати причиною спорів як між державами-членами, так і в рамках національних юрисдикцій. Тому авторка формує пропозиції щодо встановлення на наднаціональному рівні таких критерії або через рекомендаційні акти агенцій ЄС або за допомогою правотлумачної практики Суду ЄС.

Грунтовно авторка підійшла і до аналізу компетенції ЄС у сфері захисту культурних цінностей, що можна розглядати як вагомий внесок у загальні наукові дослідження у зазначеній сфері. Регулювання захисту культурних цінностей у межах різних компетенцій (допоміжної, спільної та виключної) має свої особливості, які Вікторія Олексіївна визначає у своїй роботі (с.86-91, с. 95).

У розділі 2, який присвячений механізмам захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу, дисертантка розглядає специфіку такого захисту у рамках Спільного ринку, Спільної торговельної політики ЄС, під час співробітництва ЄС з міжнародними організаціями та третіми країнами, визначає особливості тих заходів які застосовуються Європейським Союзом для підтримки держав-членів щодо захисту культурних цінностей.

Розглядаючи механізми правового захисту культурних цінностей авторка не лише надає їхню розгорнуту характеристику, але і висвітлює доктринальні підходи, які детермінують специфіку правового регулювання обігу та захисту таких цінностей в праві ЄС та відображають результат досягнутого консенсусу держав-членів щодо доцільності, обсягу та глибини такого захисту на сучасному етапі. Важливим є звернення дисертанткою уваги на існування у науковому дискурсі щодо захисту культурних цінностей двох основні концепції, які визначають сутність

застосовних інструментів: культурний інтернаціоналізм та культурний націоналізм (с.102).

Важливим у цьому контексті є висновок про те, що сучасне правове регулювання обігу культурних цінностей у праві ЄС поєднує в собі ідеї культурного інтернаціоналізму та націоналізму. Цей висновок ґрунтується зокрема і на дослідженні практики Суду ЄС (рішення у справі 7/68 «Комісія проти Італії»), підготовчих матеріалах під час розробки установчих договорів ЄС (с. 103).

Важливим доробком дисертаційного дослідження є висновок про те механізм захисту культурних цінностей у праві ЄС є «комплексним і охоплює взаємодоповнюючі правові, економічні та організаційні заходи, які реалізуються на рівні ЄС та держав-членів, які визначають особливий правовий режим їхнього обігу у рамках Спільного ринку ЄС, протидії та запобіганню їхньому незаконному переміщенню з території держав-членів, співробітництва з міжнародними організаціями і третіми країнами з метою їхнього повернення, а також забезпечення їхньої охорони від знищення та руйнування задля збереження для нинішніх та майбутніх поколінь. Вказаний механізм ґрунтується на положеннях універсальних міжнародних договорів у цій сфері. Водночас особливістю норм права ЄС у сфері захисту культурних цінностей є їхній конкретизований характер у порівнянні із більшістю норм міжнародних договорів, які переважно визначають лише загальні рамки поведінки відповідних суб'єктів права» (с. 166).

Дисертантка також звертає увагу на обмеження, які спрямовані на попередження обігу культурних цінностей, що були незаконно ввезені з третіх країн у митну територію Європейського Союзу. Вікторія Олексіївна, на основі аналізу законодавчих актів Союзу, робить висновок про те, що ЄС надає перевагу заходам, які спрямовані на збереження світової спадщини людства та попередження незаконної торгівлі

культурними цінностями, зокрема, коли така незаконна торгівля сприяє фінансуванню тероризму, перед правилами вільного руху товарів, які є основою функціонування спільного ринку (с.159).

Позитивно слід оцінити і висновки, які авторка робить у роботі стосовно міжнародного співробітництва ЄС у сфері захисту культурних цінностей, зокрема щодо пріоритетності цього напрямку у міжнародних відносинах Європейського Союзу. Авторка резюмує, що міжнародне співробітництво у сфері захисту культурних цінностей здійснюється на універсальному та регіональному рівнях на основі багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів та політичних документів (с. 139). У вказаних документах ЄС позиціонує себе як один із ключових міжнародних суб'єктів, який з огляду на широкий арсенал політичних, економічних та правових інструментів здатен здійснити важливий внесок у захист міжнародної та європейської культурної спадщини на глобальному рівні, забезпечуючи професійне навчання, розвиток навичок і передачу знань країнам-партнерам (с.139). А особливості участі у зовнішніх зносинах у цій сфері залежать від обсягу повноважень ЄС та його держав-членів (с.139, 169).

Поза сумнівом одним із вагомих здобутків дисертаційної роботи є дослідження співробітництва ЄС з Україною з питань захисту культурних цінностей та охорони культурної спадщини (підрозділ 2.6).

Крім того, що авторка зауважує на пріоритетність для ЄС співпраці з Україною у сфері захисту культурних цінностей, у роботі констатується посилення такого співробітництва у зв'язку із руйнівними наслідками для культурної спадщини нашої держави у результаті злочинних дій РФ. Ще одним спонукальним фактором для інтенсифікації співпраці є зростання злочинності у цій сфері.

Порівняльний аналіз законодавства України та *acquis* ЄС у сфері захисту культурних цінностей дозволив дисертантці дійти висновку про

наявні невідповідності. Зокрема, у світлі вимог Директиви 2014/60/EU національне законодавство України має бути доповнене положеннями щодо обов'язку пошуку культурних предметів, незаконно вивезених з території запитуючої держави, ідентифікації власника та/або утримувача такого предмету, а також щодо регламентації процедури повернення культурних цінностей. Окрім того, законодавство України необхідно доповнити більш детальними нормами щодо встановлення добросовісності володіння та справедливої компенсації (с. 156).

З огляду на вимоги Регламенту 2019/880 законодавство України має бути поповнено положеннями про видачу дозволів на ввезення культурних цінностей на митну територію України, а також положеннями, що стосуються функціонування електронної системи імпорту культурних цінностей Європейського Союзу (с. 170).

Наукова новизна представлених теоретичних результатів проведених досліджень. Як вже вказувалося, актуальність дослідження визначається відсутністю спеціальних комплексних розробок обраної проблеми у сучасній вітчизняній науці. У результаті проведеного дослідження дисертанткою були сформульовані положення, окремі є внеском у доктрину міжнародного права.

До найбільш значущих положень дисертації можна віднести: обґрунтування відсутності уніфікованого для всіх держав-членів визначення поняття «культурні цінності» у праві ЄС, яка зумовлена специфікою правової природи повноважень Європейського Союзу; доведення тези про те, що правове регулювання обігу культурних цінностей та механізмів їхнього захисту у праві ЄС визначається згідно з принципами надання повноважень, пропорційності та субсидіарності та охоплюється різними видами компетенції ЄС (виключною, спільною, допоміжною) та компетенцією держав-членів; визначення основних механізмів захисту культурних цінностей у праві ЄС та надання їхньої

характеристики; пропозиція виділяти: 1) механізми, які застосовуються у рамках Спільного (внутрішнього) ринку ЄС; 2) механізми, які застосовуються у рамках Спільної торговельної політики Союзу; 3) механізми, які застосовуються Європейським Союзом для підтримки заходів держав-членів щодо захисту культурних цінностей; 4) механізми, які реалізуються на основі співробітництва з міжнародними організаціями та третіми країнами; визначення особливостей застосування механізму захисту культурних цінностей на основі ст. 36 ДФЄС у рамках Спільного ринку ЄС та обґрунтування тези про те, що запровадження відповідних захисних заходів є суверенним правом кожної держави-члена, однак має відповідати загальним принципам права ЄС: принципам правової визначеності, недискримінації, обґрунтованості та пропорційності; визначення особливостей правових засад співробітництва України та ЄС у сфері захисту культурних цінностей та надання правової оцінки стану відповідності національного законодавства *acquis* ЄС у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових досліджень правового регулювання політики Європейського Союзу в сфері культури, торгівлі, протидії та боротьби зі злочинністю;

- у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів нормативно-правових актів з питань співпраці України та ЄС у сфері захисту культурних цінностей та приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС у цій сфері;

- у навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із міжнародного права та права Європейського Союзу; при читанні лекцій та проведенні практичних занять; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та студентів;

- в інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про політику ЄС у сфері захисту культурних цінностей серед науковців, студентів, широкого загалу.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Анотація дисертації ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження, додатки до дисертації інформаційно доповнюють її. При ретельному вивченні дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та фабрикації) не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження по дисертації.

Попри загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, слід звернути увагу на спірні положення або ті, які потребують додаткових пояснень.

1. На с. 85 дисертаційної роботи, вказується, що упродовж останніх років механізм захисту культурних цінностей у рамках Спільного ринку ЄС було удосконалено з огляду на нові виклики, пов'язані із розвитком технологій та розширенням можливостей використання кіберпростору для здійснення правочинів із культурними цінностями. З огляду на це існує потреба в уточненні особливостей такого механізму.

2. У роботі на с. 160 Ви наголошуєте на важливості ратифікації державами-членами ЄС Конвенції Ради Європи про злочини у сфері культурних цінностей (Нікосійської конвенції) 2017 року. Вбачається, що таке твердження потребує додаткової аргументації.

3. Відомо, що 18.01.2024 р. Рада ЄС та Європейський Парламент досягли попередньої згоди щодо пакету нормативних актів (у формі регламенту та директиви), спрямованих на захист фінансових інтересів ЄС та його держав-членів від відмивання «брудних» грошей і фінансування тероризму. Як можна оцінити перспективи впливу відповідних актів ЄС на

захист культурних цінностей від незаконних операцій у рамках Спільного ринку ЄС?

4. У роботі зроблено висновок, що чинний механізм захисту культурних цінностей у Європейському Союзі охоплює три рівні: 1) міжнародний рівень; 2) наднаціональний рівень; 3) національний рівень держав-членів (с. 97, 157). Вбачається, що дисертаційне дослідження значно б виграло, якби у ньому авторка здійснила короткий екскурс в історію становлення інституту захисту культурних цінностей у міжнародному праві.

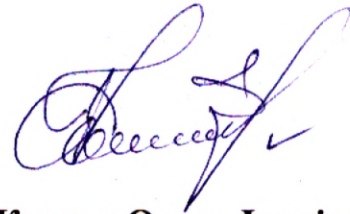
Висловлені пропозиції та зауваження здебільшого є дискусійними та суттєво не впливають на високий рівень виконаної роботи, а також не ставлять під сумнів значущість дисертаційного дослідження та вагомість одержаних результатів з урахуванням фундаментальності проблематики.

Висновок. Рецензоване дисертаційне дослідження Шульги Вікторії Олексіївни має наукову новизну і практичну значущість. Зміст повністю відображає основні положення дисертації. Дисертація написана грамотно, лаконічно, науково. Дисертаційна робота Шульги В.О. «Правове регулювання захисту культурних цінностей в праві Європейського Союзу» за актуальністю, змістом, повнотою викладу її результатів у публікаціях здобувачки, обсягом і якістю оформлення відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Шульга Вікторія Олексіївна, заслуговує на присудження

наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

Офіційний опонент:

**Кандидатка юридичних наук, доцентка
завідувачка кафедри міжнародного права
Ужгородського національного університету**

Котляр Ольга Іванівна

